

**MUĞLA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN CİNSEL SAĞLIK /
ÜREME SAĞLIĞI HİZMETLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ**

*INVESTIGATION OF THE VIEWS OF THE STUDENTS AT MUĞLA
UNIVERSITY ABOUT SEXUAL HEALTH/REPRODUCTION HEALTH
SERVICES*

Hülya BAYBEK   Adile TÜMER   Aynur KAYAR

Muğla Üniversitesi Mefharet Koçman Sağlık Merkezi Kötekli / MUĞLA

Anahtar Sözcükler: Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığı, Üniversite Öğrencileri

Key Words: Sexual Health, Reproductive Health, University Students

5. Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongresinde sözel bildiri olarak sunuldu. 19-22 Nisan 2007, Ankara.

ÖZET

Bu araştırma, Muğla Üniversitesi Mefharet Koçman Sağlık Merkezi'nde öğrencilere sunulması planlanan cinsel sağlık/üreme sağlığı (CS/ÜS) ile ilgili bilgilendirme-danışmanlık hizmetlerinde öncelik verilmesi gereken konuların ve yaklaşım biçiminin belirlenmesi, öğrencilerin CS/ÜS ile ilgili görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Tanımlayıcı tipte olan araştırma, Muğla Üniversitesi Sıtkı Koçman Yabancı Diller Yüksekokulu Hazırlık Bölümü'nde okuyan 502 öğrenci ile yürütülmüştür. Veriler 15-16 Şubat 2007 tarihlerinde anket formu ile toplanmış ve yüzdeler olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada öğrencilerin %93.0'ünün üniversitenin sağlık merkezinden yararlanmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin CS/ÜS konusunda, en fazla (%52.7) kitap/dergiden, ikinci sırada ise (%42.0) akran/arkadaştan bilgi aldığı, sağlık personelinden bilgi alma oranının ise oldukça düşük olduğu (%9.8) saptanmıştır. Çalışma kapsamındaki öğrencilerin %50'sinin mediko-sosyal merkezlerinde CS/ÜS hizmeti verilmesini istedikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin almak istedikleri hizmetin hem danışmanlık hem de tedaviyi içermesi (%55.3), hizmetin kolay ulaşılabilirliği (%49.4) ve bilgilerin gizli olması gerekliliği (%45.1); hizmet verecek personelin donanımlı bir profesyonel olması (%69.9), ön yargısız ve anlayışlı olması (%56.2) ve gençlerle arkadaşça ilişki kurabilmesi (%52.0) gibi nitelikler aradıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin özellikle cinsel yolla bulaşan hastalıklar (%53.1), cinsel sorunlar (%49.2), sorumlu ve güvenli cinsel davranış (%43.2) konularında CS/ÜS hizmeti almak istedikleri saptanmıştır. Araştırma sonuçlarının, sağlık Merkezinin ve gençlik danışma biriminin ileriye

yönelik çalışmalarına ışık tutacak nitelikte olduğu düşünülmüş ve önerilerde bulunulmuştur.

SUMMARY

This study is conducted at Muğla University by Mefharet Kocman Medical Center in order to decide upon the priorities to be given about sexual health /reproduction health which is being planned for the students by using informative-counselling services and to determine the approaches to be used as well as investigation of the students' views about sexual health /reproduction health.

The samples of this descriptive study is formed by 502 volunteer students out of 614 students studying at Muğla University, Sıtkı Kocman School of Foreign Languages. The data is collected through questionnaire on the 15th-16th of February and evaluated using percentages.

It is found out that 93.0% of the students are not making use of the medical centre. 52.7% of the students informed about sexual health/peproduction health via magazines/journals, 42.0% of them learned from their relatives peer/friends. However, getting information from the medical staff was found out to be quite low (9.8%). It is revealed that nearly 50% of the students asked to have information about CS/ÜS from the Medical Centre. It also came out that the qualities that the students look for include the following: the service tht students want to have should include both counselling and treatment (55.3%), easy access to the service (49.4%), confidentiality of the information (45.1%), a well-qualified and equipped professionalls (69.9%), having no prejudices an being understanding (56.2%), and making friends with the students (%52.0). The study also reveals that the students want to have information about sexually transmitted infections (53.1%), service about the sexual problems (49.2%), safe and responsible sexual behaviour (43.2%). The results of the study are thought to highlight the future of the health centre and the youth counselling unit and suggestions are made.

GİRİŞ

Gençlerin sağlığını tehdit eden en önemli konulardan biri cinsel sağlık/üreme sağlığı (CS/ÜS) ile ilgili riskli davranışlardır (Akın A. ve ark. 2006). Gençlerin CS/ÜS gereksinimleri, yetişkinlerinkinden farklıdır ve bu gereksinimlerin karşılanmaması, sonraki yaşamlarında ciddi sonuçlar doğurabilir (Türkiye ÜS Programı 2004). İnsan hayatının temel özelliklerinden biri olan cinselliğin sağlıklı yaşanması çok önemlidir. Cinsel sağlık Dünya Sağlık Örgütü tarafından; "cinsellikle ilişkili olarak fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali" olarak tanımlanmaktadır (WHO 2004). Cinsel sağlık aynı zamanda, insanların tatmin edici ve güvenli bir cinsel yaşamlarının olması, üreme yeteneğine sahip olmaları, üreme yeteneklerini kullanmada karar verme özgürlüğüne sahip olmaları demektir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2006).

CS/ÜS konularının kişiler arasında hala bir tabu olmasının yanı sıra; eğitim kurumlarında da aynı geleneksel bakış açısının izleri

programlara yansımaktadır. Örgün eğitim programlarında seçmeli ders olarak alınan “Sağlık Bilgisi” dersinin üremeye ilgili bölümleri biyolojik üreme süreci ile sınırlıdır. Dolayısıyla gençler CS/ÜS ile ilgili bilgi gereksinimlerini karşılayabilmek için okul dışındaki kaynaklara yönelmekte ve çoğu zaman yanlış bilgi almaktadır (Akın A. ve ark. 2004). Gençlere yönelik CS/ÜS çalışmaları üzerinde önemle durulması gereken ve özel bir bakış açısı ile özgün yaklaşımlar gerektiren bir konudur (WHO 2001). Cinsellik konusundaki tabular ve kültürel normlar, bilgi eksikliği ve var olan hizmetlerin kalitesiyle ilgili sorunlar, hizmetin karşılanabilir olmaması ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gençlerin bilgiye ve CS/ÜS hizmetlerine ulaşmasında bir engel oluşturmaktadır (WHO/FRH/FPP 1997). Türkiye’de üniversitelerin mediko-sosyal merkezlerinde genellikle hasta olanların muayenesi şeklinde hizmet verilmektedir. Özellikle CS/ÜS gibi mahremiyetin önem arz ettiği konularda 8 üniversite dışında, rutin hizmet verilmemektedir. Oysa üniversite çağına gelen bütün öğrencilerin CS/ÜS ile ilgili bilgilendirme-danışmanlık ve klinik hizmet gereksinimlerinin olacağı açıktır. Beş üniversitede yapılan çalışma sonucuna göre; gençler arasında CS/ÜS ile ilgili riskli davranışlar söz konusudur ve mevcut bilgileri yetersizdir (Akın A ve ark. 2006). Yapılacak araştırma sonuçlarının, üniversitelerde gençlerin gereksinimlerine cevap veren genç dostu CS/ÜS hizmet modelini geliştirmeye, üniversite öğrencilerinin bilgi, tutum, CS/ÜS hizmetlerinden yararlanma, kontraseptif kullanımı ve riskli davranışlarını olumlu yönde değiştirmeye katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma, Muğla Üniversitesi Mefharet Koçman Sağlık Merkezi’nde öğrencilere sunulması planlanan CS/ÜS ile ilgili bilgilendirme-danışmanlık hizmetlerinde öncelik verilmesi gereken konuların ve yaklaşım biçiminin belirlenmesi, öğrencilerin CS/ÜS ile ilgili görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Araştırma tanımlayıcı olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; 2006-2007 öğrenim yılı Muğla Üniversitesi’nde kayıtlı olan öğrenciler oluşturmuştur. Örneklem seçiminde kohort tipi örneklem seçme yöntemi kullanılmış, Sıtkı Koçman Yabancı Diller Yüksekokulu Hazırlık Bölümü’nde okuyan 614 öğrenciden araştırmaya katılmayı kabul eden 502 öğrenci araştırmanın örneklemi oluşturmuştur (Katılım hızı=%81.76). Öğrencilerden 20’si ön uygulamaya katıldığından, 43 öğrenci devamsız olduğundan ve 49 öğrenci anket formunu doldurmayı kabul etmediğinden araştırmaya dahil edilmemiştir.

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından literatür incelenerek geliştirilen ve 17 sorudan oluşan anket formunun ön uygulaması, örnekleme dışındaki 20 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Gerekli düzeltmelerden sonra anket formuna son şekli verilmiştir. Veriler 15-16 şubat 2007 tarihlerinde araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Uygulamadan önce araştırma ve anket formu ile ilgili açıklamalar yapılmış, uygulama süresince sınıfta kalınmış ve öğrencilerin anket formlarını doldurmaları sağlanmıştır. Zaman sınırlaması yapılmamış olup, bir anketin yanıtlanması ortalama 10 dakika sürmüştür.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin kodlanması ve analizinde SPSS 11.0 paket programı kullanılmıştır. Veriler sayı ve yüzde olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada Etik

Araştırma öncesinde araştırmanın yürütülmesi için Muğla Üniversitesi Rektörlüğü'nden yazılı izin, araştırmaya katılan öğrencilerden de sözel izin alınmıştır.

BULGULAR ve TARTIşMA

Araştırmada öğrencilerin yaş ortalamasının ($\pm$ SS) 19.78 ± 1.55 (alt değer-üst değer=17-27) olduğu, %64.1'inin erkek ve %46.1'inin bekar ama kız/erkek arkadaşının olduğu belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin %93.0'ünün sağlık merkezinden yararlanmadığı, %62.0'sinin kendisini sağlıklı olarak değerlendirdiği saptanmıştır. Üniversite sağlık merkezinde genellikle hasta olanın muayenesi şeklinde hizmet verilmesi ve sağlık güvencesi olan (bağkur, sigorta gb.) öğrencilerin doğrudan hastaneye gitmeleri, sağlık merkezinden yararlanma oranını düşürmektedir.

Araştırmada, cinsel sağlık/üreme sağlığı kavramı sizin için neyi ifade ediyor sorusuna, öğrencilerin %67.1'nin sağlıklı cinsellik ve sağlıklı üreme, %32.7'sinin ise cinsellik ve üreme sağlığına ilişkin problemler yanıtını verdiği tespit edilmiştir (Tablo 1). Akın ve arkadaşlarının iki üniversite (Hacettepe, Dicle Üniversiteleri) çalışmasında bu soruya, yanıt olarak CS/ÜS kapsamında düşünülebilecek konular ve sorunlar sıralanmıştır. Araştırmanın bulgusu literatür bulgusu ile uyumludur (Akın A. ve ark. 2004).

Öğrencilerin CS/ÜS konularında bilgi aldıkları kaynakların dağılımı incelendiğinde en fazla (%52.7) kitap / dergi, ikinci sırada ise (%42.0) akran/arkadaş olduğu; sağlık personelinden bilgi alma oranının ise düşük olduğu (%9.8) belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, Akın ve arkadaşlarının çalışma bulguları ile uyumludur

(Akın A. ve ark. 2004). Araştırmada öğrencilerin CS/ÜS konularında tercih edilen bilgi kaynaklarının dağılımı incelendiğinde; en çok tercih edilen bilgi kaynağının kitap/dergi olduğu (%52.2), bunu %32.7 oranı ile internetin izlediği saptanmıştır.

Tablo 1. Cinsel Sağlık/Üreme Sağlığı Kavramının Anlamı (n=502)

Üreme Sağlığı Kavramı	Sayı (n)*	Yüzde (%)**
Sağlıklı cinsellik/sağlıklı üreme	329	67.1
Üreme organlarının sağlığı/temizliği	78	15.9
Cinsel yolla bulaşan hastalıklar	59	12.0
Doğurganlığın düzenlenmesi/gebelikten korunma	42	8.6
Cinsellik ve üreme sağlığına ilişkin problemler	160	32.7

*İlgili soruya birden fazla cevap verilmiştir.

**Yüzdeler “n” üzerinden alınmıştır.

Sağlık personelinin tercih edilme oranı oldukça düşüktür (%29.6). Akın ve arkadaşlarının çalışmasında sağlık personeli tercih edilen bilgi kaynağı olarak ilk sıradadır (Akın A. ve ark. 2004). Üniversite öğrencilerinde bilgi kaynağı olarak yazılı materyalin daha ön sıralarda olduğu, sosyoekonomik düzey yükseldikçe de bilgi kaynaklarının sıralamasının değiştiği bildirilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2005). Araştırmanın bulgusu literatür bulgusu ile uyumlu değildir. Farklı bölgelere özgü farklı yaşam şekillerinin, farklı kültürel değerlerin, sosyo-ekonomik yapıların gençlerin CS/ÜS ile ilgili tutum ve davranışları üzerinde farklı etkileri olabilir. Üniversitelere buldukları şehir dışında da öğrenci gelmekle birlikte, üniversite tercihlerinde önceliğin genellikle aynı şehirdeki ya da bölgedeki okullara verildiği bilinmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin CS/ÜS ile ilgili hizmet almama oranının yüksek olduğu (%83.8) belirlenmiştir. Araştırmada CS/ÜS ile ilgili hizmet alan 81 öğrencinin %73.8 oranında bilgilendirme şeklinde hizmet aldığı saptanmıştır. Akın ve arkadaşlarının iki üniversite çalışmasında, üniversite geçliğinin %85'inin CS/ÜS konusunda herhangi bir hizmet almadıkları belirlenmiştir. Araştırmanın bulgusu, literatür bulgusuyla uyumludur (Akın A. ve ark. 2004).

Tablo 2. Cinsel Sağlık/Üreme Sağlığı Hizmeti Almama Nedenlerinin Dağılımı (n=421)

Hizmet Almama Nedeni	Sayı (n)*	Yüzde (%)**
Gerek duymama	333	66.3
Utanma	40	8.0
Gidebileceği yer yok	64	12.7
Evli olmayanlara bu tür hizmetlerin verilmeyeceği düşüncesi	25	5.0

*İlgili soruya birden fazla cevap verilmiştir.

**Yüzdeler “n” üzerinden alınmıştır.

Cinsel sağlık/üreme sağlığı hizmeti almayan öğrencilerin hizmet almama nedenleri incelendiğinde; %66.3 oranında gerek duymadıkları için hizmet almadıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin %25.7'sinin ise utandığı, gidebileceği yer olmadığı ve evli olmayanlara hizmet verilmeyeceğini düşündüğü için hizmet almadıkları dikkat çekicidir (Tablo 2).

Tablo 3. Cinsel Sağlık/Üreme Sağlığı Hizmeti Verilmesi İstenilen Yerlerin Dağılımı (n=502)

Hizmet yerleri	Sayı (n)*	Yüzde (%)**
Hastaneler	144	29.4
Sağlık ocakları	59	12.0
Üniversitenin mediko-sosyal merkezleri	245	50.0
Okullar	183	37.3
Sadece bu tür hizmetleri veren bağımsız danışma merkezleri	197	40.2

*İlgili soruya birden fazla cevap verilmiştir.

**Yüzdeler "n" üzerinden alınmıştır.

Araştırmada öğrencilerin %50'sinin mediko-sosyal merkezinde CS/ÜS hizmeti verilmesini istedikleri, %40.2'sinin ise sadece bu tür hizmetlerin verildiği bağımsız danışma merkezlerini tercih ettiği saptanmıştır (Tablo 3). Araştırmanın bulguları literatür bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Akın A. ve ark. 2004).

Tablo 4. Cinsel Sağlık/Üreme Sağlığı Hizmeti Almak İstenilen Konuların Dağılımı (n=502)

CS/ÜS Konuları	Sayı (n)*	Yüzde (%)**
Kadın ve erkekte cinsel organlar ve üreme	173	35.6
Gebeliğin oluşması ve doğum	123	25.3
İstenmeyen gebelikler ve önlenmesi	156	32.1
Cinsel yolla bulaşan hastalıkları	258	53.1
Cinsel sorunlar	239	49.2
Sorumlu ve güvenli cinsel davranış	210	43.2
Cinsel istismar ve şiddet	93	18.9

*İlgili soruya birden fazla cevap verilmiştir.

**Yüzdeler "n" üzerinden alınmıştır.

Öğrencilerin hizmet almak istedikleri konuların dağılımı incelendiğinde; cinsel yolla bulaşan hastalıklar (%53.1), cinsel sorunlar (%49.2), sorumlu ve güvenli cinsel davranış (%43.2) konularının ilk sıralarda yer aldığı belirlenmiştir (Tablo 4). Beş üniversitede yapılan araştırma sonuçlarına göre, gençlerin CS/ÜS konusunda bilgi düzeyleri genel olarak çok düşüktür ve yanlış bilgiler yaygındır. CS/ÜS konularında 5 öğrenciden birinin "iyi", birinin "yeterli, diğer 3'ünün ise "orta" düzeyde bilgi düzeyine sahip olduğu bildirilmektedir (Akın A. ve ark. 2006).

Tablo 5. Cinsel Sağlık/Üreme Sağlığı İle İlgili İstenilen Hizmet Niteliklerinin ve Hizmeti Verecek Personelde Aranılan Niteliklerin Dağılımı (n=502)

CS/ÜS ile İlgili İstenilen Hizmet Nitelikleri	Sayı (n)*	Yüzde (%)**
Bütün bilgiler saklı tutulmalıdır	221	45.1
Hem danışmanlık hem de tedaviyi içermelidir	271	55.3
Kolay ulaşılabilir olmalıdır	242	49.4
Hem kişisel hem de toplu hizmet alınabilmelidir	136	27.8
Aynı cinsiyetteki personelden hizmet alınabilmelidir	107	21.8
Hizmet iyi duyurulmalıdır	142	29.0
CS/ÜS Hizmeti Verecek Personelde Aranılan Nitelikler		
Donanımlı bir profesyonel olmalıdır	351	69.9
Ön yargısız ve anlayışlı olmalıdır	282	56.2
Genç olmalıdır	117	23.6
Güvenilir olmalıdır	245	49.4
Gençlerle arkadaşça ilişki kurabilmelidir	258	52.0

*İlgili soruya birden fazla cevap verilmiştir.

**Yüzdeler "n" üzerinden alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin CS/ÜS ile ilgili almak istedikleri hizmetin nitelikleri incelendiğinde; hizmetin hem danışmanlık hem de tedaviyi içermesi (%55.3), hizmetin kolay ulaşılabilirliği (%49.4) ve bilgilerin saklı olması gerekliliği (%45.1) ilk sıralarda yer almıştır. Öğrencilerin hizmet verecek personelde donanımlı bir profesyonel olması (%69.9), ön yargısız ve anlayışlı olması (%56.2) ve gençlerle arkadaşça ilişki kurabilmesi (%52.0) niteliklerini aradıkları belirlenmiştir (Tablo 5). Araştırma bulguları Akın ve arkadaşlarının araştırma bulgularıyla uyumludur (Akın A. ve ark. 2004).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile Muğla Üniversitesi Mefharet Koçman Sağlık Merkezi'nde kurulacak olan Gençlik Danışma Birimi'nde CS/ÜS hizmet modelinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerin mediko-sosyal merkezinden yararlanma, CS/ÜS ile ilgili hizmet verildiğini bilme ve hizmet alma düzeyi genel olarak çok düşüktür. Oysa öğrencilerin yarısı CS/ÜS konusunda mediko-sosyal merkezinden hizmet almak istemektedirler. CS/ÜS hizmetinin danışmanlık ve tedaviyi içermesi, donanımlı profesyonellerce ve gizlilik sağlanarak verilmesi öğrencilerin aradıkları niteliklerdir.

Öğrencilerin CS/ÜS hizmetleri ile ilgili görüşlerinin belirlendiği bu çalışma sonuçları, sağlık Merkezinin ve gençlik danışma biriminin ileriye yönelik çalışmalarına ışık tutacak niteliktedir. Birinci basamakta temel sağlık hizmeti vermekle görevli, üniversitelerin sağlık merkezleri, özellikle genç grubun ihtiyacı olan CS/ÜS hizmetlerinin de sunulduğu bir yapıya kavuşturulmalıdır. Gençlerin CS/ÜS bilgilerine ve hizmetlerine ulaşımının kolaylaştırılması için yapılacak çalışmalar üreme sağlığı

programlarına dahil edilmelidir. Hizmetin sunulacağı birim, fiziksel koşulları yeterli, temiz, kolay ulaşılabilir, randevu sistemi ile çalışan, bekleme sırasının olmadığı, üniversitenin sahip çıktığı, hizmetlerinde sürekliliği sağlayabilecek niteliklerde olmalıdır. CS/ÜS hizmeti verecek sağlık personeli özel olarak eğitilmelidir.

CS/ÜS konularında bilgilendirme, danışmanlık ve gerekli durumlarda klinik hizmet verilmediği takdirde öğrencilerin/gençlerin daha fazla risk altında olacağı, bu yaş grubuna donanımlı uzman kişilerce (hekim, hemşire, psikolog gb) bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti verilmesinin toplum sağlığına önemli ölçüde katkı sağlayacağı açıktır. Gerçekleştirilecek tanıtım çalışmaları ile gençlere ulaşarak, bilgi ve bilinç düzeyini artırmak, farkındalık yaratmak ve hizmet kullanımını artırmak mümkün olacaktır. Bu nedenle toplum sağlığı alanında çalışan profesyonellerin eğitici ve danışman rollerini aktif olarak kullanması önerilir.

KAYNAKLAR

1. Akın A, Özvarış Ş B, Ertem M ve ark (2004). Adolesanların Cinsel ve Üreme Sağlığını Etkileyen Faktörler Projesi (Özet Rapor), Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara.
2. Akın A, Özvarış Ş B, Eroğlu K ve ark (2006). Üniversite Gençlerinin Cinsel ve Üreme Sağlığı, Beş Üniversite Çalışması (Özet Rapor), Türkiye Üreme Sağlığı Programı, Ankara.
3. T.C. Sağlık Bakanlığı Avrupa Komisyonu (2004).Türkiye Üreme Sağlığı Programı, Hizmet Çerçevesi Raporu, Ankara.
4. T.C. Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü (2005). Geçlere Yönelik Üreme Sağlığı Hizmetleri, Katılımcı Kitabı, Ankara.
5. T.C. Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü (2006). Üreme Sağlığına Giriş, Katılımcı Rehberi, Ankara.
6. World Health Organization/Family and Reproductive Health/Family Planning and Population (1997). Communicating Family Planning in Reproductive Health. Key Messages for Communicators, WHO/FRH/FPP/97.33 Geneva.
7. World Health Organization (2001). WHO Regional Strategy on Sexual and Reproductive Health, EURO/01/5022130, Copenhagen.
8. World Health Organization (2004). Technical Report of the WHO/UNFPA/UNICEF Study Group on Proramming for Adolescent Health, Geneva.